

A magyar kisebbségekről mindenkinek

Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.):

Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.

Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008. 508 oldal.

Hiánypótló művet tart a kezében az az olvasó, aki jelen kötetet olvassa. Hiába határozza meg ugyanis a határokon túl élő magyar közösségek léte a magyar közgondolkodást, politikát és történetírást, eddig szisztematikusan senki sem dolgozta fel a magyar kisebbségek történetét. Ezért mindenképpen óriási fontosságú, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete többévi munkájával elkészítette ezt a kötetet. A téma hatalmas kiterjedésű: több millió ember történetét kellett megírni, akik a szomszédos országok egymástól eltérő, és sűrűn változó kontextusában éltek mindennapjaikat. Mivel ezt a feladatot egy embernek végrehajtani szinte lehetetlen, így a szóban forgó művet huszonkilenc szerző és három szerkesztő jegyzi. A *Kisebbségi magyar közösségek* célcsoportja a történelemtanárok, az érdeklődők, tehát a „művelt nagyközönség”. Célja nem az volt, hogy új tudományos eredményeket közöljön, hanem eddigi tudásunk szintézisére törekedett. A szintézis azonban több mint a részek összessége, ezért bátran kijelenthető, hogy a kötet komoly újdonságot jelent, mivel először olvashatjuk az összes határon túli magyar közösség történetét azonos szempontok szerint elemezve.

A mű hat fejezetre oszlik a politikai korszakhatárok szerint: az impériumváltás időszaka, a két világháború közötti kor, a második világháború, a kommunizmusba való átmenet, a kommunizmus évei, majd a rendszerváltástól napjainkig. A fejezetek gerincét az egyes országok magyar kisebbségeinek történetét általánosan (elsősorban politikátörténetileg) áttekintő részek képezik. Ezek mellett a korszak kontextusát, illetve a hosszabb időszakokat tárgyaló fejezetekben a kisebbségi magyarság intézményeit, társadalomszerkezetét, demográfiai és gazdasági folyamatait is külön alfejezetek mutatják be. A Kárpát-medencei magyar nyelvű cigányság, zsidóság, valamint a Kárpát-medencén kívül élő magyar közösségekkel külön alfejezetek foglalkoznak a könyv végén. A főszöveget mindenütt fényképek, források, kronológia és külön kislexikonként funkcionáló, a kevésbé egyértelmű fogalmakat tisztázó rövid szövegek kísérik, és részletes bibliográfia, térképek, táblázatok zárják a könyvet. A jól strukturált szöveg és az imént felsorolt eszközök érthetővé, és a témában egyáltalán nem jártas olvasó számára is befogadhatóvá teszik a művet.

A szerzők két irányból is kontextusba helyezik a magyar kisebbségi közösségeket. Egyrészt külön alfejezetek foglalkoznak a magyar kormányok kisebbségpolitikájával, másrészt a nemzetközi környezetről is sok szó esik. A kisebbségi kérdés nemzetközi jogi szabályozását is külön alfejezetek taglalják. Ezáltal jobban elhelyezhetőek a határon túli magyar közösségek az európai kisebbségek kontextusában, és számos probléma (például a második világháború utáni megtorlások) könnyebben megérthetővé válik.

A három szerkesztő a határon túli magyar közösségek legavatottabb szakértői közé tartoznak, és láthatóan nagyon sok munkát fektettek a könyv elkészítésébe. A szöveg azonban olyan szerteágazó, hogy helyenként nem tudtak megbirkózni vele a szerkesztők. Sajnos a könyv tele van apró elütésekkel, helyesírási hibákkal, pontatlan megfogalmazásokkal. Apró, de éppen ezért bosszantó hiba is túl gyakran fordul elő (csak egy példa: az EU-nak 27, és nem 25 tagja van, 319. oldal – a téves adat nyilvánvalóan még egy 2007 előtt íródott szövegváltozatból került be a végleges anyagba). Egy ilyen komplex mű esetében a szerkesztők feladata az egységes helységnévhasználat megalkotása és következetes véghezvitele. Ez majdnem maradéktalanul sikerült is, éppen ezért nehezen érthető, hogy a mindig csak magyarul megnevezett helységekhez képest a burgenlandi települések miatt szerepelnek következetesen először német, majd magyar nyelven. Ehhez hasonló kérdés, hogy miért nevezi a könyv a 367. oldalon „magyarón”-nak a burgenlandi magyarok egy csoportját, amikor ez a név általában elmagyarosodott magyar személyt szokott jelenteni, valamelyest pejoratív felhanggal.

A szerkesztők tudatos döntésének tűnik, hogy a mű gerincét képező, az egyes országokban élő magyar kisebbséget bemutató részek egymáshoz képest hozzávetőlegesen hasonló terjedelműek. Így az is előfordul, hogy az ausztriai magyar kisebbség több oldalon keresztül kerül bemutatásra, mint a romániai (az ötödik fejezetben Burgenlandról szólnak a 256–261., míg Romániáról a 246–249. oldalak). Ennek az abszurd helyzetnek természetesen az a következménye, hogy igen eltérő mélységű elemzéseket olvashatunk. A legmélyebb így az ausztriai magyarság bemutatása, ahol Gerhard Baumgartner nemcsak a többi fejezetre jellemző politikátörténeti és intézménytörténeti szempontokat vet fel, hanem foglalkozik a nyelvhasználat, a dialektusok, az etnikumok közötti kapcsolatok, illetve a cigányság kérdésével is. Sajnos a többi fejezet – nyilvánvalóan terjedelmi okokból – sokkal felületesebb képet ad az ausztriaiánál azért jóval jelentősebb magyar közösségekről.

A könyv legnagyobb gyengéjének azonban a politika- és intézménytörténeti megközelítés túlsúlyát tartom. A kisebbségi pártok, politikai viták, az egész kisebbséget átfogó szervezetek, egyházak részletes bemutatásra kerülnek. A társadalomszerkezeti, demográfiai és gazdasági folyamatok is viszonylag alaposan lettek kidolgozva, ugyanakkor alig esik szó a helyi egyesületekről, a sportról, a mindennapi élet változásairól, mentalitástörténetről, az asszimiláció konkrét mechanizmusáról, az etnikumok közötti kapcsolatokról, a helyi, szubnemzeti identitásokról, tehát azokról a jelenségekről, amelyek ma a legjobban foglalkoztatják a társadalomtörténészeket. Jellemző, hogy a csíkszeredai magyarság életében oly fontos szerepet játszó jégkorongról csak egy kép kerül közlésre, de a főszövegbe nem kerül utalás róla. A makromegközelítés mellett így hiányzik a helyi nézőpont bemutatása, amit talán néhány esettanulmánnyal lehetett volna megoldani. Vélhetően terjedelmi okoknál fogva a regionális tagoltság sem kap elég hangsúlyt: a romániai magyar kisebbség például egységes közösségként kerül ábrázolásra, pedig mondani sem kell, hogy mennyire eltért a temesvári és a székelyföldi magyarság helyzete, hogy a bukaresti magyar kisebbségről már ne is

beszéljünk. (Csupán zárójelben jegyzem meg: a 19. század második felében létrejött, egyes időszakokban százezres nagyságrendű bukaresti magyar kisebbségről egyáltalán nem esik szó a kötetben.)

A fent említett hiánnyal szerencsére a szerzők is tisztában vannak. Az előszóból ugyanis kiderül, hogy – akárcsak más területeken is – a kisebbségi magyar közösségekkel foglalkozó historiográfia is leginkább politikatörténettel volt elfoglalva. Mivel ez a munka a korábbi kutatások szintézise, ezért ettől a könyvtől nem lehet elvárni, hogy hirtelen társadalomtörténeti áttörést hajtson végre. Csupán remélni lehet, hogy a társadalomtörténet új irányzatainak előretörésével a határon túli magyarság kutatásában is ezen szempontok fogják majd a főszerepet játszani.

Az adatgazdag megközelítés határozza meg a kötet magyarságképét is. A szerkesztők nyilván tudatosan nem a sérelmi diskurzust helyezték előtérbe, pedig az érzelmekre alapozott, a történelem szörnyű igazságtalanságát és a magyarság példátlan szenvedését hangoztató megközelítés könnyű és olcsó népszerűséget hozott volna. Erről azonban szó sincsen, részletesen, adatokra alapozva kapunk képet a magyar közösségek helyzetéről. Amint az a kötetből is egyértelmű, a határon túli magyarság története nemcsak a kisebbségi létből fakadó szenvedésből áll, hanem mindabból, ami bármely nagyméretű emberi közösséget alkot, legyen szó tömegkultúráról, mentalitásról vagy gazdaságról. Ezek a tények pedig beszédesebbek, mint a siránkozás: sokkal hasznosabb pontosan tudni a magyar kisebbségek helyzetének alakulását (legyen szó akár romlásról, akár helyenkénti javulásról), mint sokadszor előadni a magyar sirámokat. Sőt, az alapos elemzések jobb alapot szolgáltatnak a magyar közösségek sérelmeinek bemutatására, mint az érzelő szenvedéstörténet. Ugyanakkor éppen a kisebbségi magyar világok még pontosabb, az országos szintű statisztikák alapján nem megrajzolható helyi viszonyainak társadalomtörténeti feltárása vezethet tovább azon az úton, amit ez a kötet indíthat el.

A könyvben előforduló apróbb hibák és a korábbi kutatásokra alapozott, ma már annyira nem meggyőző politikatörténeti megközelítés ellenére a *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században* nagyon fontos könyv. Véleményem szerint a feladatát, az érdeklődő nagyközönség és a történelemtanárok elérését mindenképpen teljesíti. Üdvös lenne, ha ez a könyv minél több iskolába eljutna, és beépülne a középiskolai és az egyetemi oktatásba határon innen és túl. A magyar kisebbségek kérdése kiemelt figyelmet élvez a magyar közgondolkodásban, de ez az érdeklődés sajnos gyakran sztereotípiákból, változó színvonalú irodalmi művekből és politikai botránnyokból táplálkozik. Ez az első olyan könyv, ami alkalmas lehet arra, hogy belőle az érdeklődő olvasó alapos tudást szerezhesen az egész határon túli magyarságról. Ha ezek után a nagyközönségnek csak egy apró hányada is ebből a kötetből tájékozódik korábbi olvasmányai helyett, már megérte az a rengeteg munka, ami ennek a könyvnek a kiadásához szükséges volt. A készülő angol kiadás is bizonyára alkalmas lesz arra, hogy a térség iránt érdeklődő történészek és közönség számára biztos kapaszkodót adjon, ezáltal referenciává váljon a magyar kisebbségről szóló külföldi historiográfiában.